

DIEPGANG

een kroniek van drie dorpen langs het Reitdiep

Een uitgave van de Historische Kring Ubbega
Adorp • Sauwerd • Wetsinge

Henric Ruse, avonturier en
vestingbouwer
de grenspalen van Harssens
Provincialeweg 24 Adorp

jaargang 2 nr 6 november 2014

Redactioneel

In dit laatste nummer van 2014 één hoofdartikel, waarin door Gerta Boonstra de relatie tussen Sauwerd/Ubbega en Henrick Ruse wordt belicht. Deze avontuurlijke militair en vestingbouwer blijkt op de Onstaborg te hebben gewoond.

Dit nummer van Diepgang is het laatste in de tweejarige proefperiode. In de ledenvergadering, voorafgaand aan de lezing op 3 december, zal een voorstel worden gedaan over de eventuele voortzetting van onze periodiek.

Informatie over Roebers

Enkele lezers hebben gereageerd op onze oproep om informatie over de "familie Roebers", waaraan in Diepgang nr. 5 een artikel was gewijd.

Gerta Boonstra schrijft: "De familie Roebers /Robers of Roberts heet eigenlijk: Robers ter Bruggen. Dat staat ook reeds vermeld in het artikel van Alma, waarnaar Ben Westerink in de vorige Diepgang verwijst. Zoekend op de naam Robers ter Bruggen vond ik via www.allegroningers.nl het volgende huwelijk: *Albertus Rusius trouwt (of ondertrouw) op 6 september 1648 met Maria Robers ter Bruggen in Groningen*. Albertus Rusius is de oudste broer van Hendrik Ruse, die in 1658 de Onstaborg kocht. Albertus Rusius was ten tijde van zijn huwelijk hoogleraar in Amsterdam. Of Maria Robers ter Bruggen iets te maken heeft met Het Huys Roebers te Adorp heb ik niet kunnen vinden." Met deze informatie legt Gerta een mooie brug naar haar artikel in dit nummer over Hendrik Ruse.

Klaas Bijsterveld reageerde: "Dat er zo weinig over Roebers en zijn huis bekend was wist ik niet. Het zal niet meevallen daar meer over te vinden, zeker als zelfs Redmer (Alma, red.) het niet weet. De familie Roebers komt ook voor als Roebers ter Brugge en is gedeeltelijk katholiek. Albert Rusius (de broer van Hendrick Rusius van de Onstaborg) was o.a. getrouwd met een Roebers. Om meer te weten te komen over het huis Roebers is het nodig om eerst een fatsoenlijke genealogie van die familie te maken om te weten te komen wie er nu precies op het huis gewoond heeft en dan proberen te vervolgen aan wie dat huis verkocht of overgedragen is."

De boerderij Wierumerschouwsterweg nr. 17, waarvan we denken dat dat de locatie is van het Minderhuys Roebers, is nu eigendom van Anne Doornbosch, molenaar te Adorp. Hij heeft intussen Diepgang nr. 5 gekregen en wellicht komt uit dit contact meer bouw- en historische informatie over het vorige voorhuis.

We hebben "Huis Roebers" ook nog ontdekt op een kaart van Frans Halma uit 1725 (afgedrukt in het boek "Groningen en Ommeland"). We zullen proberen deze kaart digitaal te verkrijgen, zodat we hem t.z.t. kunnen opnemen in een volgende editie.

Activiteiten

Over het Van Starckenborghkanaal

Een lezing door Jan Meijering

De presentatie gaat over de geschiedenis van het van Starckenborghkanaal en haar voorgangers het Hoendiep en het Caspar de Roblesdiep.

Aan de hand van tekeningen, oude foto's en kaarten zal de ontwikkeling van deze kanalen worden toegelicht.

Jan Meijering, fysisch geograaf, was werkzaam als landinrichtingspecialist bij de provincie Groningen. Hij is co-auteur van bekende boeken over het Groninger landschap, zoals Golden Raand, Landschappen van Groningen.

Tijd en locatie: woensdag 3 december in dorps huis Artharpe te Adorp. Aanvang: 20.00 uur.

28e Dag van de Groninger Geschiedenis

Op 4 oktober jl. waren Gerta Boonstra, Luuk Balt en Jan de Groot van de partij namens de Historische Kring Ubbega op de Dag van de Groninger Geschiedenis die plaats vond in de Groninger Archieven. We hadden een kraampje in de "studiezaal" van de Archieven, met tientallen andere organisaties waaronder vele historische verenigingen/kringen. Onze koopwaar betrof alle uitgebrachte edities van Diepgang, één exemplaar van "Tussen Toen en Nu" en enkele exemplaren van "In de hoek van het maar" (zie Tips!). Over belangstelling hebben we niet te klagen gehad, ondanks het uitgebreide en gevarieerde programma dat verspreid over de gehele dag werd aangeboden. Films, lezingen, debatten, muziek, boekenmarkt, oude ambachten en schepen, excursies en wandelingen in historisch Groningen (Stad én Provincie); teveel om alles te bezoeken. In totaal hebben zo'n 3000 belangstellenden de Dag bezocht; een goede opkomst dus! Voor de Historische Kring was het van belang om aanwezig te zijn: meer dan twintig Diepgangen verkocht, één "In de hoek van het maar" én twee nieuwe leden ingeschreven. Al met al een goed bestede dag!

Henric Ruse - Heer van Sawert

door Gerta Boonstra

De grafkelder

In 1796 werd de grafkelder van de middeleeuwse kerk (Afb.1) van Sauwerd geopend. Eeuwenlang had deze ruimte gediend als laatste rustplaats voor de Onsta's, de familie die al sinds de 14de eeuw de direct naast de kerk gelegen Onstaborg bewoonde. Maar in 1796 stuitte men op drie doodskisten waarin geen Onsta's lagen. Volgens de tinnen naamplaten die op de kisten bevestigd waren bevonden zich hierin de stoffelijke overschotten van Hendrik Ruse, zijn vrouw Susanna Dubbengiesser en zijn moeder Femina van Katwijk.

Afb.1 Het middeleeuwse kerkje van Sauwerd. Steendruk uit 1840.

Die tinnen platen zijn er niet meer. Het is niet duidelijk waar ze gebleven zijn. Gelukkig heeft in 1796 de dorpsonderwijzer de teksten genoteerd, zodat we toch weten wat er op heeft gestaan.

De tekst op de kist van Hendrik Ruse, overleden in 1679, luidde als volgt:

IN DEESE KISTE IS BESLOOTEN HET LICHAAM VAN DEN WELGEBOOREN HEER HENDRIK, VRIEHEER VAN RUZENSTEIN, ERFHEER TOT SAUWERT, ABIERG, ENT USTRUP ETC. LEUTENANT GENERAAL VAN ZYN KONINGLYKE MAJESTEIT VAN DENEMARKEN ETC.

Op de kist van zijn moeder, overleden in 1662, stond: *HIER WORDT BESLOOTEN HET GEBEENTE VAN DE ZALIGE E.W. FEMINA VAN KATWYK, UIT DE GESLAGTE DER BESTENS, GEWEEZEN MOEDER VAN HENRIK RUZE, BARON RUZE ETC*

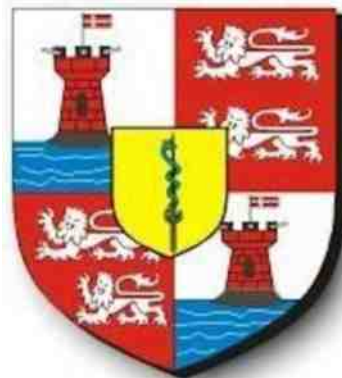
en op de kist van zijn vrouw overleden in 1678: *IN DEEZE TOMBE WORDT HET GEBEENTE BESLOOTEN VAN DE ZALIGE VROU ZUZANNA*

BARONNESSE VAN RUSENSTEIN, VROUW TOT SAUWERT, IN HAAR LEVEN HUISVROUW VAN DIE HEER HENRIK RUZE, BARON VAN RUZENSTEIN ETC. ETC.

In 1796 moet men nog wel geweten hebben wie deze mensen waren, vooral ook omdat in de kerk een aantal voorwerpen getuigde van de belangrijke positie die Hendrik Ruse eens ingenomen had. Zo bevond zich daar een gebrandschilderd glas met het wapen en het schild van Ruse en een tekst die een indruk gaf van zijn titels en wapenfeiten:

HENRIK, VRYHEER VAN RUSENSTEYN, IN DIENST VAN SYNE CONINCKLYKE MAYESTEYNT TOT DENEMARKEN EN NOORWEGEN, DER GOTTEN EN WENDEN, HOOG EN VERORDNETE GENERAEL MAJOOR EN GOUVERNEUR DER CONINCKLYCKE VESTUNGH GLUCKSTADT EN ONDERHOERIGE VESTUNGEN, OVERSTE OVER EEN REGIMENT HOOGDUITSCHTE TE VOET, ASSESSOR INT CONINCKLYCK CRYGSCOLLEGIE, BARON VAN DE BARONNIE RUSENSTEYN, HEER TOT SAUWERT, OBIERG, USTROP EN GLUT, RIDDER VAN SYN CONINCKLYKE MAYESTEYNTS ORDRE ANNO 1673

Verder hing er een rouwbord dat voor hem vervaardigd was, ook met wapen en schild (Afb. 2) en de datum van overlijden: 4 maart 1679. Aan het bord hing een op de Turken veroverd schild, verwijzend naar een militaire expeditie op de Balkan waaraan Ruse omstreeks 1646 had deelgenomen.

Afb. 2 Het wapen van Hendrik Ruse zoals voorkomend op het gebrandschilderde glas van de kerk van Sauwerd.

Tenslotte stonden in een hoek van de kerk de overblijfselen van een soort houten zwaan met een vergulde kroon. Dit zou naar men zegt een deel geweest zijn van de arreslede van Hendrik Ruse of – zoals hij ook genoemd werd – Baron Rusenstein.

Tot aan de sloop van de kerk in 1840 werden de inwoners van Sauwerd dus iedere zondag geconfronteerd met voorwerpen die verwezen naar deze bewoner van de Onstaborg. Geen wonder dat de naam Ruse bekend was en dat men veel verhalen kon vertellen over deze imposante figuur. Zo meende men in de 18de en 19de eeuw dat hij de zoon was van een schoolmeester uit Sauwerd die omdat hij zo groot was “reus” of “ruse” werd genoemd. Volgens de overlevering had deze schoolmeesterszoon fortuin en carrière gemaakt in het buitenland en was hij wegens zijn grote verdiensten in Denemarken in de adelstand verheven. De Onstaborg zou hij gekocht hebben uit heimwee naar het dorp uit zijn kindertijd. Ook wist men te vertellen dat hij jaarlijks vanuit Denemarken naar Sauwerd kwam om er de zomermaanden door te brengen.

Maar zoals dat gaat met verhalen, hoe vaker ze worden doorverteld, hoe meer onwaarheden erin sluipen. Zo ook hier. We weten nu dat Hendrik Ruse niet de zoon was van een schoolmeester uit Sauwerd, maar van een dominee uit Ruinen. In dat Drentse dorp werd hij in 1624 geboren als jongste van vier zonen. Ook was er nog een zusje, Svanne Elisabeth, dat volgens sommige bronnen in 1630 op het slot Onsta te Sauwerd geboren werd en volgens andere bronnen in Ruinen. Dat de bronnen elkaar tegenspreken, zou kunnen betekenen dat er misschien toch een relatie was tussen Sauwerd en de familie Ruse, zoals de volksoverlevering wil.

Biografie van Hendrik Ruse

Zowel historici in Nederland als in Denemarken hebben onderzoek gedaan naar leven en werk van Hendrik Ruse. Er is veel over hem bekend en ik stip hier slechts de grote lijnen aan.

Johannes Rusius, de vader van Hendrik, werd geboren in Veldhausen in het graafschap Bentheim, eveneens als zoon van een dominee. Hij trouwde in 1613 met Euphemia van Ketwich (op de tinnen plaat Femina van Katwijk genoemd), een dochter van Albert van Ketwich en Mechteld van Besten.

De drie oudere broers van Hendrik Ruse studeerden aan de universiteiten van Groningen en Franeker. De oudste, Albertus Rusius, werd later hoogleraar in Leiden. De tweede zoon, Bernhard, werd dominee in Sleen en de derde zoon, evenals zijn vader Johannes geheten, werd burgemeester in Maastricht op voorpraak van Constantijn Huygens.

Hendrik Ruse volgde een andere weg. Hij was de

avonturier van de familie en meldde zich op zijn vijftiende (!) aan bij het Staatse leger. Vier jaar lang trok hij mee met de troepen van Frederik Hendrik en deed een schat aan militaire ervaring op, waarbij zijn belangstelling vooral uitging naar verdedigingswerken en vestingbouw. Daarna nam hij achtereenvolgens dienst bij de Fransen, de Duitsers en de Italianen. Toen in 1646 de Turken richting Europa op marcheerden, ging Ruse met een groep Duitse soldaten naar Venetië en trok van daaruit door naar Dalmatië (deel van het huidige Kroatië). Zijn kennis van vestingbouw was intussen zo groot geworden dat hij in 1647 als militair ingenieur in dienst kwam bij de Venetiaanse generaal Lunardo Foscolo.

Omstreeks 1650, na elf jaar buitenland, besloot Ruse terug te keren naar zijn vaderland om ouders en vrienden te bezoeken. Hij reisde via Duitsland en maakte onderweg nogmaals een grondige studie van de vestingwerken waar hij langs kwam.

Afb. 3 Titelpagina van "Henrik Ruse's Versterckte Vesting", Amsterdam, 1654.

Ruse in Amsterdam

Eenmaal terug in Nederland vestigt hij zich in Amsterdam. Hij is dan 26 jaar en het gaat hem voor de wind. Het stadsbestuur benoemt hem tot buitengewoon ingenieur in dienst van de stad Amsterdam en tot Kapi-

tein over een compagnie voetknechten. Als ingenieur en architect is hij betrokken bij de bouw van de nieuwe Regulierspoort en een tweetal grachtenpanden en tussendoor maakt hij bouwtekeningen voor de kerk van Hoogeveen. Ondanks zijn jeugdige leeftijd vraagt het stadsbestuur zijn advies omtrent de nieuwe verdedigingswerken die nodig zijn bij de Vierde Uitleg (uitbreiding en vergroting) van Amsterdam. Helemaal zeker is het niet, maar mogelijk zijn de ontwerpen voor de nieuwe stadsmuren die in 1663 gebouwd zouden worden mede van zijn hand. Daarnaast is hij ook als koopman actief door de import van boomstammen uit Noorwegen voor zowel de scheepsbouw als voor de geplande nieuwe vestingwallen van Amsterdam. Intussen weet Ruse ook nog tijd te vinden om een boek te schrijven over vestingbouw. Hij komt zo tot nieuwe theorieën en inzichten die haaks staan op het tot dan toe beproefde Oud Nederlandse Vestingstelsel. Zo wordt hij de wegbereider van Menno van Coehoorn, Nederlands bekendste vestingbouwer. In 1654 komt Ruse's boek uit bij de Amsterdamse uitgever Joan Blaeu met als titel:

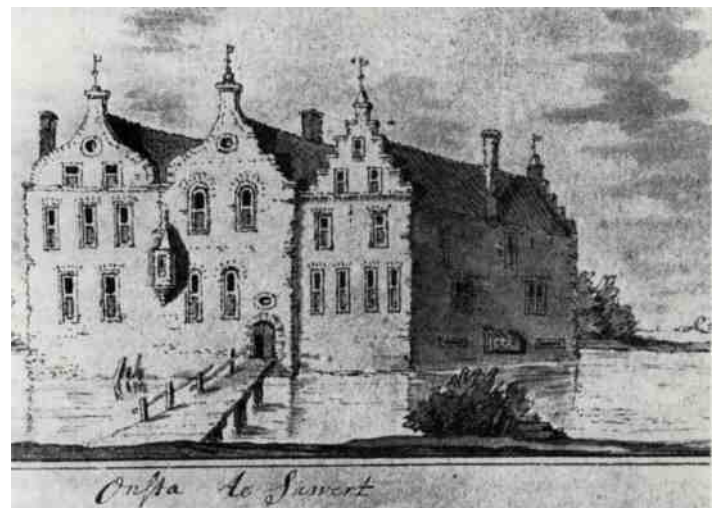
"Versterckte Vesting, uitgevonden in velerley voorvallen, en geobserveert in dese laeste oorlogen, soo in de Vereenigde Nederlanden als in Vranekryck, Duytsland, Italiën, Dalmatien etc door Henrick Ruse, Ingenieur en Capitein over een Compagnie voetknechten der Stad Amsterdam, 1654, by Joan Blaeu (Amst.)."

Het boek is opgedragen aan de vier burgemeesters van Amsterdam, waaronder Frans Banning Cocq en Dr. Nicolaes Tulp (bekend van respectievelijk "De Nachtwacht" en "De Anatomische les" van Rembrandt). Bijzonder is dat alle etsen en tekeningen in het boek door Hendrik Ruse zelf gemaakt zijn, waarmee hij zijn kwaliteiten als tekenaar en etser bewijst (Afb. 3). Door dit boek, dat ook in het Duits en Engels vertaald zou worden, breidt zijn roem als vestingbouwer zich uit naar het buitenland. In het verschijningsjaar van *Versterckte Vesting* trouwt hij met de welgestelde Susanna Dubbengiesser uit Stockholm, met wie hij een mooi pand aan de Keizersgracht betreft. Binnen vier jaar worden er drie dochters geboren, waarvan alleen de jongste, Johanna Maria Ruse, in leven blijft.

Opnieuw naar het buitenland

Als Hendrik Ruse in 1657 een rondreis maakt door het hertogdom Kleve gebeurt er iets wat zijn leven opnieuw een wending geeft. De stadhouder van Kleve, Johan Maurits van Nassau, die in de burcht van de stad Kleef woont, nodigt hem uit voor het diner. Waarschijnlijk kennen de mannen elkaar al uit Amsterdam. Johan Maurits van Nassau staat in de Nederlanden bekend

als "Maurits de Braziliaan", omdat hij gouverneur van Brazilië is geweest. Wat we nu kennen als *Het Mauritshuis* in Den Haag was eens zijn woonhuis. Na de maaltijd op de burcht laat Johan Maurits Ruse de werktekeningen zien van een nieuw te bouwen vesting bij Kalkar, iets ten oosten van Kleef. Samen reizen ze de volgende dag naar Kalkar om het terrein waar de vesting moet komen in ogenschouw te nemen. Ruse heeft er wel oren naar om betrokken te worden bij zo'n groot project, maar weet zich gebonden aan zijn contracten in Amsterdam. Johan Maurits schrijft dan persoonlijk een brief naar het Amsterdamse stadsbestuur met het verzoek Ruse te laten gaan. Tegelijk beveelt hij hem aan bij zijn werkgever Frederik Willem, de keurvorst van Brandenburg. In 1658 wordt het contract getekend en komt Ruse als ingenieur in dienst bij de keurvorst. Hij wordt verantwoordelijk voor de te bouwen vestingen van Kalkar en Lippstadt.

Afb. 4 Onstaborg te Sauwerd. Prent van Jacobus Stellingwerf, 18e eeuw.

Er breekt een hectische tijd aan voor Ruse. Zijn werkzaamheden in Amsterdam moeten worden afgebouwd, zijn bezittingen verkocht, zijn familie zaken geregeld. Tegelijk reist hij heen en weer tussen Amsterdam, Kalkar en Lippstadt. In grote haast, omdat het vertrek naar Duitsland aanstaande is, schrijft hij in juli 1658 nog een artikel van 32 pagina's om de kritiek op zijn boek van een zekere Gerardt Melder - fortificatiemeester van Utrecht - te ontzenuwen. In augustus 1658 vertrekt hij naar Duitsland.

Wat bezielde Ruse om juist in dat drukke jaar 1658 de Onstaborg in Sauwerd (Afb. 4) te kopen? En waarom viel de keus op Sauwerd, een dorp waar hij geen enkele binding mee had? Of toch wel?

Voordat we daar op ingaan eerst in het kort de verdere levensloop van Hendrik Ruse. Na de keurvorst van Brandenburg komt er een tweede machtige buitenlander in beeld die graag van zijn kennis en ervaring wil profiteren. Hertog Christian Ludwig von Braunschweig-Lunenburg vraagt hem mee te helpen de citadel van Harburg (bij Hamburg) te versterken. In 1659 gaat hij ook daar aan de slag, wat hem dwingt driftig heen en weer te reizen tussen Amsterdam, Kalkar, Lippstadt, Harburg en wie weet Sauwerd. Terwijl de werkzaamheden aan de vesting Kalkar maar niet wilden opschieten, verlopen de werkzaamheden in Harburg voortreffelijk. Hertog Christian-Ludwig was zo tevreden over de Hollandse vestingbouwer dat hij in 1660 een gedenkpenning laat ontwerpen met het borstbeeld van Ruse en een inscriptie die betrekking heeft op Harburg (Afb. 5). Op de penning wordt Hendrik Ruse al "Heer van Sawert" genoemd.

Afb. 5 Gedenkpenning uit 1660 met de buste van Hendrik Ruse en de citadel Harburg bij Hamburg. Origineel in de Koninklijke bibliotheek te Kopenhagen.

Denemarken

In 1661 komt de volgende opdrachtgever in zijn leven. Dit keer is het koning Frederik III van Denemarken die de beroemde vestingbouwer vraagt de herbouw van de zwaar beschadigde vesting Kopenhagen op zich te nemen. Ruse hapt toe. Gedurende drie jaar werkt hij aan deze vesting, waarbij delen van Kopenhagen – tot grote woede van de inwoners – langdurig ontruimd moeten worden. Maar het resultaat mag er zijn en is anno 2014 nog steeds te bezichtigen. Helaas zit de Deense koning slecht bij kas en in plaats van geld ontvangt Ruse in 1664 de eigendomsrechten van het landgoed Bøvling bij Ringkøbing in Jutland. Ook wordt hij benoemd tot Inspecteur van alle Deense vestingwerken. Ruse is een belangrijk man geworden in Denemarken en gaat ook daadwerkelijk wonen op zijn nieuw verworven landgoed.

We weten dat Ruse vanuit Denemarken een aantal keren de vestingbouwwerken in Duitsland heeft be-

zoekt, vooral het tot mislukken gedoemde Kalkar, maar of hij daarbij ook de Onstaborg in Sauwerd heeft aangedaan, is niet bekend. Wel weten we dat in 1662 zijn moeder Euphemia van Ketwich overlijdt en wordt bijgezet in de grafkelder van de oude kerk van Sauwerd. Het is niet onwaarschijnlijk dat Hendrik Ruse daarbij aanwezig is geweest.

In 1673 wordt Ruse in Denemarken tot Generaal-majoor benoemd en iets later tot Generaal-luitenant. In datzelfde jaar wordt hij door koning Christiaan V, de opvolger van Frederik III, in de adelstand verheven. Hij mag zich voortaan Baron van Rusenstein (Rysenstein) noemen. Ook wordt hij benoemd tot Gouverneur en militair commandant van de stad Glückstadt. Uit hetzelfde jaar stamt het gebrandschilderde glas uit de kerk van Sauwerd, waarop alle boven vermelde functies (en meer) worden genoemd.

De laatste jaren in het buitenland raakt Ruse steeds meer in conflict met allerlei personen en instanties, waarbij hij zelfs enige tijd verbannen wordt naar Trondheim in Noorwegen. Ook daar blijft hij actief, want hij bouwt er nog een aantal versterkingen, onder andere in de Noorse stad Bergen, maar het enthousiasme is weg en hij wil terug.

Hendrik Ruse in Sauwerd

In 1677 keert hij definitief terug naar Nederland en vestigt zich op de Onstaborg. De borg die tijdens de 80-jarige oorlog zwaar te lijden had gehad, was intussen gerestaureerd. Wanneer dat gebeurd is weten we niet, maar vermoedelijk heeft Ruse hier zelf de hand in gehad. Hij was niet voor niets ingenieur en architect. Ook de grachten en de bijbehorende terreinen werden door hem aangepakt. De huidige Singelweg bijvoorbeeld werd aangelegd in een vierkant patroon dat – zoals je dat van een vestingbouwer kunt verwachten – vorm en lijnen van de binnengracht herhaalt. Helaas ging daarbij wel het zuidwestelijk gedeelte van de oude ringweg rond de wierde verloren.

Lang heeft Ruse niet ongestoord van zijn Onstaborg kunnen genieten. Al na een jaar overlijdt zijn vrouw Susanna, "Vrouw tot Sauwert", zoals op haar doodskist staat. Ze werd bijgezet in de grafkelder van het naastgelegen middeleeuwse kerkje. En in datzelfde jaar vindt nog een gebeurtenis plaats waar het dorp z'n ogen op zal hebben uitgekeken. In augustus 1678 trouwt de 20-jarige Johanna Maria Ruse in de kerk van Sauwerd met de Deense officier Christiaan Juel. Het kleine kerkje moet gevuld geweest zijn met rijk geklede bruiloftsgasten, waarvan er vele vermoedelijk uit Denemarken kwamen.

Nog geen half jaar na het huwelijk van zijn dochter overlijdt Hendrik Ruse zelf, nog maar 55 jaar oud. Ook

hij wordt bijgezet in de grafkelder van de kerk van Sauwerd, waar zijn moeder en zijn vrouw hem zijn voor gegaan. Zijn enige dochter erft de Onstaborg en de overige bezittingen in Amsterdam en in Denemarken.

Waarom de Onstaborg in Sauwerd?

Waarom Ruse de Onstaborg in Sauwerd gekocht heeft en waarom juist in dat hectische jaar 1658, is niet bekend. Toch zijn er wel wat aanknopingspunten die in een bepaalde richting wijzen.

Het eerste aanknopingspunt heeft te maken met Ruinen, de geboorteplaats van Hendrik Ruse. Zijn vader volgde daar in 1623 Patroclus Romelingh op als predikant. Deze Patroclus kende Sauwerd. Hij had er gewoond in de oude weem tegenover het kerkje en vlakbij de Onstaborg. Patroclus was vroeg wees geworden en in huis gekomen bij zijn oom en tante Bokelman. Zijn oom, Henricus Bokelman, was de eerste dominee van Sauwerd van na de reformatie. Een interessant man over wie veel te vertellen valt, maar hier is vooral belangrijk dat hij zowel in Sauwerd als in Ruinen dominee is geweest. Hij overleed in 1603 in Ruinen en werd daar opgevolgd door zijn neef en pleegzoon Patroclus Romelingh, die intussen in Franeker was afgestudeerd als theoloog.

De families Ruse en Romelingh zouden nauw met elkaar verbonden blijven. Patroclus Romelingh trouwde met de adellijke Aline Ovingh en in 1614 werd hun zoon Conradus geboren, die in 1652 in Ruinen zou trouwen met Svanne Elisabeth Ruse, het jongere zusje van Hendrik. Door zijn huwelijk werd medicus Conradus Romelingh een zwager van Hendrik Ruse. We kunnen rustig aannemen dat hij Sauwerd en de Onstaborg kende uit de verhalen van zijn vader. Het is dan ook niet zo gek dat Ruse in 1658 juist hem vraagt de zakelijke kant van de aankoop van de Onstaborg op zich te nemen, omdat hij er zelf geen tijd voor had. Uit documenten betreffende het geslacht Romelingh weten we dat Conradus Romelingh in 1663 met zijn gezin naar Denemarken verhuisde en garnizoensarts werd in Kopenhagen. Nog later werd hij de lijfarts van de Deense koning. Dat hij deze prestigieuze functies wist te verwerven, had hij ongetwijfeld mede te danken aan zijn in Denemarken toen al beroemde zwager Hendrik Ruse. Conradus Romelingh heeft ook nog een tijdje in Sauwerd gewoond. Van 1670 tot 1672 was hij met vrouw en kinderen terug in Nederland om tijdelijk de Onstaborg te beheren. In die periode overleed zijn jongste zoon, die in Sauwerd begraven ligt.

En dan is er nog een aanknopingspunt. Op de tinnen plaat op de doodskist van Femina van Katwijk, Hen-

driks moeder, wordt aangegeven dat zij "uit de geslachte der Bestens" komt. De naam Van Katwijk (Ketwich) gaf kennelijk te weinig informatie over wie zij was. De familie Bestens of Van Besten was een adellijke familie uit de graafschap Bentheim. Ruse's grootmoeder was Mechteld van Besten, die door haar eerste huwelijk met Simon van Dedem veel bezittingen verwierf in zowel het graafschap Bentheim als in Overijssel. Haar zoon uit dit huwelijk, Conrad van Dedem, maakte deel uit van de ridderschap van Bentheim. Uit haar tweede huwelijk met Albert van Ketwich werden Evert en Euphemia van Ketwich geboren. Evert, een volle oom van Hendrik Ruse, trouwde in 1622 met Johanna Ubbona, dochter van Duijt Ubbona en Hille Lewe. Groninger adel!

We kunnen constateren dat Ruse in vrouwelijke lijn familiebanden had met de Bentheimse en de Groninger adel. Het is niet onmogelijk dat hij als kind met moeder en/of grootmoeder hun borgen en kastelen heeft bezocht en hun leefwereld heeft leren kennen. Het is zelfs niet onmogelijk dat één van die kastelen de Onstaborg in Sauwerd is geweest, want in de graafschap Bentheim woonden destijds ook nazaten van de familie Onsta - de kinderen van Eilke Onsta en Schotte de Bever en van Ida Onsta en Roelof van Munster - die ongetwijfeld nog contacten onderhielden met het voorvaderlijk kasteel in Sauwerd. Zo zou het verhaal dat Hendrik Ruse Sauwerd kende uit zijn kinderjaren, toch waar geweest kunnen zijn.

Die laatste conclusie werd onlangs nog eens versterkt door een artikel in Diepgang 5 over het Huis Roebers in Adorp. Ik had nooit van dit huis gehoord, maar de naam Roebers/Robers deed een belletje rinkelen. Deze uit de stad Groningen afkomstige familie kende ik immers! In 1648 was Albertus Rusius, hoogleraar te Amsterdam en oudste broer van Hendrik Ruse, in Groningen getrouwd met ene Maria Robers ter Brugge! Was hij getrouwd met een meisje uit Adorp? Een dochter van bierbrouwer Jacob Rober(t)s en zijn vrouw Roelofjen Buckhorst die destijds in het Huis Roebers te Adorp woonden? Twee andere kinderen van dit echtpaar komen in archiefstukken voor als: Sophia Robers ter Brugge en Harmen Robers ter Brugge. Het zou dus kunnen.

Henrik Ruse, die de Onstaborg in Sauwerd koopt en Albertus Rusius, zijn oudste broer die een meisje uit Adorp trouwt, het kan bijna geen toeval zijn!

Volgens de overlevering brachten Hendrik Ruse en zijn vrouw de zomermaanden door op de Onstaborg. Maar de overige maanden? Stond de Onstaborg dan leeg?

Vermoedelijk niet. Het feit dat Femina van Katwijk, Hendriks moeder, in de grafkelder van Sauwerd is bijgezet doet vermoeden dat zij op de Onstaborg woonde. Ze overleed vier jaar na aankoop van de borg, toen haar zoon en zijn familie al in Denemarken woonden. Zou het misschien zo geweest kunnen zijn dat Hendrik Ruse, na het overlijden van zijn vader, de Onstaborg heeft aangekocht om zijn moeder een goed huis te bieden, in overeenstemming met haar afkomst? Dat Conradus Romelingh, haar schoonzoon, de transactie deed, zou mede in die richting kunnen wijzen.

Wie na de dood van Hendrik Ruse de Onstaborg bewoonde is niet helemaal duidelijk. Johanna Maria Ruse, de nieuwe eigenaresse, woonde met haar echtgenoot in Denemarken. Na haar dood in 1712 werd de borg eigendom van haar zoon Ove Henrik Juel (1685-1749), die de borg van zijn grootvader nog datzelfde jaar doorverkocht aan Johan Harmen Keizer, gedeputeerde van Stad en Lande en lid van de Staten-Generaal. Dat deze man geboren was in de graafschap Bentheim zullen we maar als een bizar toeval zien. Zijn erfgenamen verkochten in 1725 de Onstaborg met alle rechten aan Alegonda Maria Tjarda van Starckenborgh, eigenaresse van de borg Nieuw Onsta in Wetsinge, waarna de Onstaborg werd afgebroken.

Bronnen

- A. Pathuis, *Groninger gedenkwaardigheden. Teksten, wapens en huismerken van 1298-1814* (Assen/Amsterdam 1977), met aanvullingen en correcties door R.H. Alma.
- Mr. J.C. de Jonge - *Over Hendrik Ruse / medegd. door J.C. de Jonge. [ca. 1843] Koninklijk-Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten (Amsterdam). Volume 3.*
- Johan de Wal - *De Deensche veldoverste Hendrik Ruse, een geboren Drenthenaar* (1850)
- A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden, deel 16, Haarlem 1874*
- *Genealogie Van Besten, uit Bentheim, Twente, Gelderland.*

Foto op de omslag

Portret Ruse: Kopergravure van Albert Haelwegh naar een schilderij van Karel van Mander. Gemaakt in Ko-

Langzamerhand verdwenen ook de andere sporen die Hendrik Ruse in Sauwerd had achtergelaten. Het gebrandschilderde glas werd na de afbraak van de kerk in 1840 geschonken aan de Baron von Rusenstein in Kopenhagen, een nazaat van Hendrik Ruse. Het rouwbord met wapen en schild werd in 1795 uit de kerk verwijderd en in 1844 verkocht naar Denemarken. De huidige verblijfplaats van beide voorwerpen is niet bekend. De tinnen naamplaten op de drie doodskisten waarmee dit artikel begon zijn spoorloos verdwenen, evenals de overblijfselen van de slede van Hendrik Ruse.

Toen in 1894 de grafkelder op het oude kerkhof aan het Hoogpad instortte en een paar mensen door het ontstane gat afdaalden in de donkere ruimte vonden ze daar een wanordelijke opeenhoping van geraamtes, schedels en vergane grafkisten. Een buitengewoon grote schedel werd toegeschreven aan Hendrik Ruse, die immers fors van gestalte was geweest. Enige weken na de instorting van het gewelf besloot de gemeente de eeuwenoude grafkelder op te ruimen en af te breken. Waarmee de laatste sporen van deze bijzondere dorpsgenoot, die een van de belangrijkste vestingbouwers van Noord-Europa was geweest, werden uitgewist.

Van Batenborgh Stichting

- G.D. Boonstra-Ludden, *Fragmenten uit de geschiedenis van Sauwerd/ Contactblad 1974*
- *Familieregister Romelingh (www.romelingh.com)*
- Christian Kramm, J. Immerzeel jr.: *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van het begin der vijftiende eeuw tot heden. J.C. van Kestern & Gebr. Diederichs Verlag, 1842-1861.*
- Drs. R.H.M. van Immerseel m.m.v. ing. B. Jonker - *De Onstaborg te Sauwerd. Uitgave van de Stichting tot behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen, 2007*

penhagen tussen 1664 en 1671. Origineel in de Koninklijke bibliotheek te Kopenhagen.

Heerlijkheid Harssens plaatst grenspalen

door Harry Brouwer,
lid van het Huis van de Heeren van Harssens

Op 16 december 2013 zijn op initiatief van de Stichting Heerlijkheid Harssens de grenzen van de Heerlijkheid Harssens gemarkeerd. Onder het toezien van verslaggevers en de camera van TV-Noord zijn op de meest markante in- en uitvalswegen van de Heerlijkheid zes robuuste grenspalen geplaatst. De grenspalen zijn voorzien van het wapen van de heerlijkheid, de lazuren (blauwe) draak.

Grenzen in Europa zijn aan het verdwijnen. Een reis naar Italië kan tegenwoordig zonder paspoort of goederencontrole. In het verleden was dat anders. Elke grenspassage ging gepaard met controle van het reisdocument en als je pech had moest de kofferbak zelfs open. In dit licht bezien is het nieuwsfeit dat een heerlijkheid, eens het rechtsgebied waarover een Heer het voor het zeggen had, over gaat tot het markeren van haar grenzen op zijn minst merkwaardig te noemen. Dit gebeurde op 16 december van het vorig jaar (een verslag hiervan is verborgen in de onderstaande QR-code).

Vier kapittelheren in vol ornaat, gewapend met een slei (slaai) assisteerden de mannen van bouwbedrijf De Boer te Groningen bij het plaatsen van zes grenspalen.

Van oudsher was het de gewoonte dat de reiziger door grenspalen werd geattendeerd op het feit dat er een grens werd gepasseerd en dus een gebied werd betreden waar andere wetten van kracht waren en waar ander geld in omloop was.

Het idee de grenzen van de Heerlijkheid Harssens te markeren leefde al lange tijd bij de heer Stienstra, Heer van Harssens. Dit idee werd realiteit door een aantal gebeurtenissen. Zo werd in 2005 het borgterrein Harssens opgeknapt in het kader van het project 'Verborgene Terreinen' van Landschapsbeheer Groningen. Doel van dit project was voormalige borgterreinen in Groningen weer herkenbaar te maken. Toen vervolgens de plannen van het Groninger Landschap het Reitdiepgebied te profileren duidelijk vorm kregen, kwam het kapittel van het Huis van de Heeren van Harssens met het idee om de grenzen van de voormalige heerlijkheid zichtbaar te maken met grenspalen. De financiering werd mogelijk gemaakt door bijdragen van zowel de provincie als de Rabobank.

De grenspalen zijn geplaatst op de zes locaties waar doorgaande wegen het oude kerspelgrenzen van Harssens passeren (zie kaartje). Ze zijn voorzien van het wapen van Harssens, de lazuren draak en van een bordje waarop aangegeven 'Harssens', het jaartal MMXIII en het nummer van de paal. De grens van Harssens is gemarkeerd om de passant te attenderen op een stuk lokale geschiedenis en past derhalve in de doelstellingen die de Stichting Heerlijkheid Harssens zich heeft gesteld: het promoten van de geschiedenis van Harssens in de ruimste zin van het woord.

De boerderij Provincialeweg 24

door Aaltje Miedema-Sikkens

Aan de Provincialeweg 24 te Adorp stond onlangs een woonboerderij te koop. De betrokken makelaar vertelt dat bij het ingaan van het kadaster in 1832 dit reeds een boerderij met landerijen was. De eigenaar was toen ene Eisse Pieters Bus. Maar de makelaar denkt dat de historie van deze boerderij veel verder terug gaat. Volgens de gegevens die ik over deze boerderij vond, heeft hij helemaal gelijk met deze bewering. Hij zal verbaasd zijn als hij weet welke rechten er vroeger aan deze boerenplaats verbonden waren.

Een boerderij waar rechten aan verbonden waren, hoe verklaar je dat en wat is de betekenis? Reeds vóór 1500 hadden de eigenaren van een boerenplaats in een kerspel (het gebied rond de kerk: een indeling die dateert voor de indeling van het land in gemeenten) met ten minste 30 grazen land bepaalde rechten, waaronder o.a. het redgerrecht dit is het recht om recht te spreken, het collatierecht dit is het recht om pastoors, dominees, de koster en schoolmeester te benoemen, het jachtrecht om te mogen jagen. De boerderijen die deze rechten hadden, werden edele heerden genoemd. Nu gebeurde het wel dat door koop, vererving of huwelijk iemand eigenaar werd van meerdere edele heerden. Het werd zelfs mogelijk de zgn. rechten te scheiden van de heerd; het was dus mogelijk om de rechten te hebben zonder eigenaar van de boerderij en landerijen te zijn.

In 1750 moesten de heerlijke rechten geregistreerd worden en dan zien we dat de jufferen Anna Geertruida Knock en Margaretha Angelia Knock hun collatie

recht laten noteren op de boerderij die nu als adres heeft Provinciale weg 24. Deze twee dames hadden dus het recht om samen met de in die tijd andere gerechtigden de dominee en de koster/schoolmeester in Adorp te benoemen. In 1795 werden de heerlijke rechten vervalten verklaard, maar in 1814 werd echter o.a. het collatierecht weer door koning Willem I hersteld, om dan bij de grondwetswijziging van 1922 nogmaals afgeschaft te worden.

In 1755 zien we in de lijst van de Adorper Eed* dat Frerik Ockes en Aafke Berents eigenaar van deze plaats zijn. Hieruit blijkt dus dat de rechten van deze boerderij op een gegeven ogenblik apart verkocht zijn.

De oudste gegevens van de eigenaars en bewoners die mij bekend zijn, komen uit het schatregister (belastinglijst) van 1721. Daarin staat de weduwe van Pieter Reinders genoteerd als meijer** van 43 grazen land waarvan de schrijver Knock eigenaar is van de beklemming***. Dat wil zeggen dat de heer Knock de rechten heeft die op deze landerijen liggen.

*Adorper Eed was een onderdeel van de Selwerder Scheppe-rij.

**Meijer is een boer die een vaste huur verschuldigd is aan de landeigenaar, maar zelf eigenaar van de behuizing is.

***Beklemming is vaste altoosdurende huur voor land, die de meijer aan de eigenaar is verschuldigd.

Oud Nieuws

Waarde Wierd BRIEFKAART

Bij de afzender handige melken als-
 dat ik je brief in een bester vel-
 stand heb ontvangen en daarmede
 zegelende dat ge' ook nog in een goet
 velstand mag verheugen wel-
 schikt af ik meer bij je kom
 daar nou niet veel kans hier
 op je moet weten dat ik thans
 meer een meesje heb gevonden nu
 is het nog niet mogelijk dat ik
 er nooit meer kom maar wel
 kans is er niet op ik zal je er nog
 snel of welig eens iets nader
 over berichten eerst maar een
 kaartje en dan volgt een brief
 met spreek en hartelijke
 groete van ons V. d. A. d. m.

Toelbet. B. B. B. B. B.
 819 Lankhuizen
 Grand Rapids
 (Mick) K. K.

9R

18135 Uitg. J. Oldenhuis. Foto S. v. d. Zijl

Tips

In de hoek van het maar

Het verhaal van waardhuis naar boerderij en een boerenfamilie aan het Wetsingermaar.

Onlangs is het boekwerkje *“In de hoek van het maar”* verschenen; geschreven én uitgegeven door Martha en Arie Mulder. Het beschrijft de geschiedenis van de boerderij “in de hoek van het Wetsingermaar”, waar oorspronkelijk het Wetsingermaar uitkwam in de Hunze. Het boek beschrijft voorts het ontstaan en de ontwikkeling van de streek noordelijk van Wetsinge. De geschiedenis van deze boerderij, bij het eerste Wetsingerzijk gebouwd als waardhuis, gaat terug tot 1410. In de volgende eeuwen is dit waardhuis uitgebouwd tot boerderij. De landerijen waren oorspronkelijk eigendom van de nabijgelegen

(tweede) Onstaborg, maar gingen later over in de handen van de pachters.

De familiegeschiedenis die wordt beschreven gaat terug tot tenminste 1704, toen Jan Wolters op de boerderij woonde. Deze boerderij, aan de Provincialeweg 38 in Wetsinge, wordt nu bewoond door familie Van Dorp. Het woonhuis heeft nog steeds de oorspronkelijke vorm en is meer dan 400 jaar oud.

We zijn voornemens om in het eerste nummer van Diepgang in 2015 (nr. 7) een artikel te plaatsen van de hand van Arie Mulder, waarin wordt ingegaan op de geschiedenis van het huis en de naaste omgeving.

Enkele exemplaren van het boek zullen beschikbaar zijn op de komende lezingavond van 3 december a.s. en kosten € 15,- per stuk.

Colofon

DIEPGANG is een uitgave van de Historische Kring Ubbega en wordt drie keer per jaar gratis aan de leden van de Historische Kring toegezonden.

Redactie

Jan de Groot, De Groenlanden 16, 9771BV Sauwerd, groot593@gmail.com
Ben Westerink, Zuiderstraat 5, 9774PL Adorp, b.h.c.westerink@rug.nl
Ben Kwerreveld, Zuiderstraat 1, 9774PL Adorp, kwerrod@gmail.com

Contactadressen Historische Kring Ubbega

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl (secretaris)
Ben Kwerreveld, Zuiderstraat 1, 9774 PL Adorp, kwerrod@gmail.com
(penningmeester/ ledenadministratie)

website: www.ubbega.nl

De contributie bedraagt € 12,50 per jaar (meer mag natuurlijk altijd) en kan alleen via automatische incasso worden voldaan.

De prijs bij losse verkoop (nummer van 12 pagina's) is € 2,50 per stuk.

Diepgang wordt geprint bij de Opmaakfabriek te Groningen.